

Mohai V. Lajos

„Petőfi a miénk”

(Bekezdések egy állhatatos Petőfi-kutató munkáihoz)

Ratzky Rita legutóbbi könyvében („*Halhatlan a lélek*”. Válogatott tanulmányok, cikkek, kritikák a XVIII–XIX. század magyar irodalmáról. Budapest, Napkút Kiadó, 2015, Kútfő bibliotéka, 14.) közel 700 sűrű oldalon tette közzé a XVIII–XIX. századi magyar literatúráról aprólékos gonddal írott tanulmányait. Az mindjárt kiviláglik a munkából, hogy ha valaki netalántán eddig nem találkozott volna a szerző munkásságával, akkor is látná, hogy *Ratzky kutatói életművének igazi irodalmi hőse Petőfi Sándor, és mellette Szendrey Júlia*. A legismertebb magyar költő-géniusz élete és életműve minden kor történéskének – bárhonnán is közelíti tárgyát – komoly és fáradságos erőpróba: Ratzky egyszerre értelmező, filológus és – a Petőfi Irodalmi Múzeumban eltöltött éveinek hozományaként – muzeológus is, és e minőségében Petőfi emlékkultuszának tevékeny és érzékeny ápolója.

Néhány példa rá: a múlt század végén fölfedezett és kiadott *Ibolyák* című kéziratban maradt kötetének retorikáját, kötet szerkesztési koncepcióját elemzi. Maga a füzet 1843-ból származik, s Petőfi művészi önkeresését dokumentálja, melyben tehetségét nemcsak költői vállalkozásnak, hanem prózai kísérletnek is alávetette. Az idő tájt még a romantika előtti idők normái szabták meg az általa követett irányt és a természeti szép dominált esztétikájában, tematikus szálon pedig a színészvilág, színészelet nyilvánvaló epizódjai, a vándorszínészet érzésvilága bukkan föl az *Ibolyák* keresetlen, kicsit darabos, meg-megbotló verssoraiban. Voltaképp valódi életrajzi helyzetek folyományaként, azok tényszerű, a költészet világába éppen csak „megemelt” rögzítéseiként megszületett írások képezik a füzetecske tartalmát, szövegegyüttesét, mely azért is felbecsülhetetlen fejlődéstörténeti forrása a Petőfi-kutatásnak, mert jelzi Petőfi pályájának korán jelentkező, átgondolt világképi-poétikai ambícióját, hogy a költő írásait tematikus csoportokba, versciklusokba kívánta rendezni. Az a tény is külön figyelmet érdemel, hogy olyan pótolhatatlan relikvia került a múlt mély kútjából elő, amely Petőfi kézírását őrzi.

Ratzky Rita hosszú metodológiai tanulmányt szentel a múzeumi lehetőségek föltárásának a Petőfi-kutatásban: milyen feladatok állnak a múzeumi munka előtt, teszi föl a kérdést. Több dolgot mutatja, hogy Petőfi tárgyi emlékeinek precíz regisztrálójá, rendszerezője és gyarapítója; dolgot ír öltözködéséről, ízlésvilágáról, személyes tárgyairól. Ezt a munkát kiterjeszti egyik dolgozatában – igen helyesen – a nagyszalontai költőóriásra is (*Arany János és tárgyi környezete*). A kötet részletes szakmai méltatása, kritikai elemzése – kiváltképp, hogy mintegy összegyűjtött műnek tekinthető – sok szempontú bírálatra tarthat igényt a korszakkal behatóan foglalkozó filozoftól,

mi több, nekik e feladatot el is kell végezniük. Nyilván ezt megteszik, hiszen ez a gyűjtemény – ahogy mondani szokták – megkerülhetetlen a professzionális kutatók számára, ténygazdagsága, ismeretanyaga és filológiai kutatói módszertana, sokrétű témaválasztása is indokolja ezt. Másfelől: Ratzky könyve azért is figyelmet érdemel lehet számukra, mert az ideológiailag is változatos Petőfi-kutatás elmúlt évtizedeihez szolgáltat municiót; érdemes lehet tehát megkeresni az irodalomtörténész tanulmányainak a helyét a Petőfi-filológiában. Egy szembetűnő vonását kiemelném az előbb mondottak fényében is a kutatónak: Ratzky Rita azok közé tartozik, akik láthatóan örömmel végzik el a korántsem látványos eredményekkel kecsegtető és sok türelmet igénylő filológiai aprómunkát; a szerző ebben nemcsak kedvét leli, de türelemmel végzi a dolgát. Ugyanakkor az is érződik, hogy tudja, Petőfi életműve kimeríthetetlen; és akkor mindannak, amit elvégzett, lesznek folytatói, kiegészítői, korrigálói. Mert ismétlem: e tanulmányok mögött hatalmas mennyiségű és aprólékosan véghezvitt gyűjtőmunka áll, ezek feldolgozása – csak remélni lehet mások számára is sok elgondolkodtató tényrt tárt föl, és a kutató életnyi munkája termékeny talajba hullt. Ez talán feledni engedi darabos fogalmazását, olykori körülményeskedését.

Egyszer Nemes Nagy Ágnes úgy fogalmazta meg – a világirodalomban legismerőbb költőnk – Petőfi mindenkori helyét a magyar irodalomban, hogy: „*Petőfi a miénk.*”

Ratzky Rita derekas kutatói munkásságát mással nem is tudnám tömörebben jellemezni, mint ezzel a Nemes Nagy-féle mottóval, amelyet – képletesen szólva – a XIX. század közepe óta a magyar irodalom homlokára írtak.

Ebből a terjedelmes tanulmánykötet írásából számomra az is következik, hogy Ratzkyt a magyar irodalom szövevényes Petőfi-hagyománya mélyen foglalkoztatja, és megdolgoztatja benne a tudóst, foglalkoztatja Petőfinek és korának a kultúránkra, közgondolkodásunkra és a költészetünkre gyakorolt hatása, amely – hogy frivol fogalmazással éljen a muzeológus esetében – korántsem múzeumi tárgy; eleven jelenség, mindig van benne fölfedezni való újdonság, föllelhető benne korábról nem látott összefüggés. Petőfi az olvasó előtt mindig többféle tükörben jelenik meg: nemcsak saját korában látjuk, kötetekben, magán- és közéleti szerepeiben, hanem hamar kezdődő utóéletében is, amely immáron több mint másfél évszázados, és hozzátehetjük: a magyar esszé és értekező próza olyan magaslati pontjait jelentik, mint Illyés Gyula másolhatatlanul nagyszerű Petőfijét, minden magyar kötelező olvasmányát. Vagy éppenséggel a kezdetei, melynek rajtja Jókai emlékbeszédeinél van. A kötetből most Horváth János 1923-as klasszikus monográfiájának önálló és tüzetes bemutatása hiányzik nekem – bölcsészéveimből tudom, hogy e mű nélkül nincs ma megalapozott Petőfi-kép. Ratzky egyébként követi és bemutatja más irodalmárok kutatásait (esetenként orosz és lengyel szerzőkét), és kitekint az európai érintkezési pontokra is. Mindig örömmel nyugtázom, hogy a Petőfi-szakirodalom szerencsére nagy és egyre nagyobb, a költőt folyamatos és nem lankadó érdeklődés kíséri. Elég csak a közelmúlttól Dienes András, Pándi Pál, Fekete Sándor, Lukácsy Sándor, Martinkó András, Kerényi Ferenc, Szegedy-Maszák Mihály, vagy a jelenből Szörényi László, Margócsy István munkáira, kötetekre gondolni, hogy kövessük költészetünk alakító zsenijét pályáján. Ratzky munkássága hozzájárulás ahhoz, hogy még élesebben és pontosabban rajzolódjon ki ez a monumentális költői pálya.

Petőfi heroikus élete és sorsszerű halála része a nemzeti mitológiának. Jövendölése utolsó versében (*Szörnyű idő...*) az én megítélésem szerint máig kísérti a magyar irodalmat. E nagy költemény legjobb elemzése még 1973-ban Szörényi László tol-

lából született meg, és a Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyvében jelent meg először (*Apokalipszis helyett katalizma*). Az életművet lezáró, az apokalipszist megidéző, a történelmi bukással a bekövetkezett apokalipszist is feltételező, a halálközélediséget talányosan megsejtető vers ez. Petőfi 1849 júliusában Mezőberényben írta: „Szörnyű idő, szörnyű idő! / S a szörnyűség mindegyre nő. Talán az ég / Megecsüvök, / Hogy a magyart kiirtja. / Minden tagunkból véreünk / Hogy is ne? villog ellenünk / A fél világnak kardja.” Petőfi teljes élete az életszabályokat még részben sem igen elismerő és elfogadó, saját kora normáit szilajon megváltoztatni és gyökeresen átalakítani akaró személyé és lobbanékony személyisége. A látnok költői szerepét variálja, miközben hadakozik az ismeretlen kézzel, elszendenődje lesz a történelem valamennyi kontrasztjának és a kor kis- és nagypolitikai viszontagságának: „Egy örült, rémülésteli / Zavart ész meséjének”.

A magyar irodalom minden addigi apokaliszisz-költészetének hangja szólal meg egyszerre ebben az emelkedett nagy versben – Vörösmartyig bezárólag.

Én arra vállalkozom most, hogy néhány bekezdésben föl hívjam az olvasók figyelmét az özvegyről, Petőfiné Szendrey Júliáról, és a költő fiáról írottakra. Mindkét szereplőjét érzékletes címmel jeleníti meg Ratzky: Szendrey Júlia „*Magyarország legregényesebb asszonya*”. A Petőfi Zoltánról szóló dolgozat – ha szabad így fogalmazni: a tragikus sugallat ellenére is szemet gyönyörködtető – címe pedig anyja *Három rózsabimbó* című költeményéből való idézet: „*A lehullott csillag fennmaradt sugára.*”

Ami előjáróban idekíváncozik: zavarossá vált asszonysors – a nemzet örökös özvegye helyett – egy másik férfi mellett, és eltékozolt, érdemtelen – korai tüdőbaj által megszakadt – fiatal élet; Szendrey Júliáról és Petőfi Zoltánról még többnyire mindig ez a sztereotípiá élt az irodalmi emlékezetben; zajos tiltakozás Szendrey Júlia Petőfi utáni élete ellen, és érdektelenség, lemondás az elkallódott fiúval kapcsolatban, aki ugyancsak elherdálta a nagy örökséget, amit a sorstól kapott. Petőfi Zoltán életrajzi alakjában ott az a belső nyomás, amellyel kortársai és utókora(i) is összekötötték az apjával, annak halott árnyával: „*Egy szent örökség roppant árnyai*” – Juhász Gyula fogalmazott később így, emblematicus tömörséggel. Azt gondolom, hogy Petőfi Zoltán számára az apai örökség tényleg nem nyújtott fedezetet és védelmet – sőt, mintha kikezdte, összeroppantotta és megfosztotta volna az érzékeny fiatalembert a biztonságérzetétől. Szendrey Júlia fölött pedig átcsapott a történelem tragikus hulláma Petőfi halálával, és minden további erőfeszítése összetörött azon a valóságon, amely egy csapásra kimondta rá elmarasztaló ítéletét. Irodalmi hagyatékában, amelyet talán végre a maga teljességében elkezdett kibontani a kutatás, egy izgatott, tehetséggel megáldott asszony ihletett belső drámája látszik eredendő voltában kibontakozni.

Szendrey Júlia ránk maradt munkássága fölcillantja egy jelentős életmű lehetőségét is, és korántsem Petőfinéként: tehetsége és rokonszenvesen eredeti, tépelődő személyisége épp a nagy művész árnyékából tépné ki őt, ha nem maradt volna csonka, és nem vészett volna el ő maga (szinte művészetével együtt) második, az 1850-es évektől pokollá vált életében és házasságában. Az első élet Petőfi oldalán a sors kegyeltjévé emelte Szendrey Júliát, a második élet sötét mélységek ölébe buktatta, megalázta, kismimizte, betegséggel sújtotta – és kínhalállal elpusztította. Úgy látom, olyan sorsért halt meg, amely nem volt az övé: hányattatása különös fénnel világít be hozzávetőlegesen két évtizedet a XIX. század közepének magyar irodalmából, dúlt, kicsinyességtől és féltékenységektől mérgezett irodalmi életéből, sőt későbbi utókorából is.

Szendrey Júliára, az irodalom művelőjére – ez Ratzky írásaiból kiderül – mindenképp érdemes figyelni. Számomra legizgalmasabb: Szendrey Júlia ellentmondásokat

hordozó, nagyszabású személyisége, e szeszélyes, ideges, alkotói – és nyomasztó életrajzi – feszültségben élő művészegyéniség, aki nem akart csak Petőfi özvegye maradni. Ez az elhatározása pedig kikezdte az akkori – férfiak által uralt – irodalmi világ toleranciáját. Ratzky mellett az újabb szakirodalomból Ajkay Alinka és Szentes Éva kísérőtanulmánya Szendrey Júlia 2015-ben kiadott naplóihoz és leveleihez hasonlóan térképezi föl hősük életének fordulatait, gyötrelmeit, és (többnyire) értetlen utókorának állomásait. („*Naponként árvább*”). Szendrey Júlia naplója. Női tükörben – nők – naplók – vallomások. Sajtó alá rendezte Ajkay Alinka és Szentes Éva. Budapest, Az Editio Princeps Könyvkiadó, 2015) Talán az a legizgalmasabb megfigyelés a munkájukban, ahogy a kortársai (nem is akárcik, Gyulai Pál és Arany is például) szinte eltakarják kezükkel a szemüket inkább, minthogy őt a maga valójában lássák – vagyis elfogadják. Szendrey Júlia szomorú utóéletének is talán ez lehet az archimedesi pontja: a magyar irodalomtörténet meghatározó alakjai – kiváltképp azok, akik hódoltak Petőfi zsenijének, csakis Petőfi hűtlen özvegyét akarták látni Szendrey Júliában.

Szendrey Júlia néhány igen szép, és arányérzékéről, költői erudícióról is tanúskodó verséről, például a csalódottságát szóra bíró Keserű kínról („*Keserű kín és gyötrellem / Volt énnekem a szerelem; / Ami másnak életet ad, / Az hozza rám halálotomat*”) sok-sok fájdalmas, de nem önsajnálatató naplórészletéről, és az elvágódást költőileg is megragadó leírásairól, például a Velencéről szóló kisrajzáról, nem volna szabad megfeledkezünk.

Végezetül néhány mondat Petőfi Zoltánról, akire Ratzky – érthető és megengedhető elfogultságból – külön is kitér, és tanulmányt ír róla. Az irodalomtörténész egy-két – engesztelő – ecsetvonással megpróbálja fölvezetni Petőfi Zoltán irodalmi portréját. Az irodalomtörténet-írás róla alkotott és meggyökerezett szinte minden ízében elítélő képe abból következhet, hogy a közelítési pont hozzá óhatatlanul az apától indul. Ahány írását én Petőfi Zoltánnak ismerem (és ez sajnos korántsem az összes lehet), abból arra következtetek, hogy Petőfi Zoltán ránk maradt irodalmi kísérleteinek nehézségét is ez, apja árnya, követése jelenti. Nem lehet azzal hízelegni magunknak, hogy elsőrendű tehetség, de az írói véna kétségkívül megvolt benne. A továbbléésre, az elmélyültségre azonban ideje se maradhatott a kízó és korai halálát okozó betegsége miatt. Hogy ez önpusztítás következménye-e pusztán, azt is nehéz megítélni; hogy ebben mekkora szerepe volt a közel sem szeretetteljes kapcsolatának anyjával, erről is nehéz határozott véleményt formálni. Annyi azonban bizonyos, hogy Petőfi Sándor fia zaklatott, rövid életet élt; a boldogság őt is kerülte; vajon utólag ki lehet-e silabizálni, hogy személyisége markánsan más volt-e, mint az apjáé; örökös nyugtalanság kísérte, ebben nem különbözött/különbözhetett az apjától, és még talán az is elmondható, hogy az önismeret hiányának az a mélysége sem jellemezte, amelyet az apjával többnyire egyidős kortársai előszeretettel – és kicsit meggondolatlanul – neki tulajdonítottak.

Nem tudok szabadulni a gondolattól, hogy az utóbbiak talán azzal a szomorúsággal tették ezt, amelyet Petőfi Sándor megemészthetetlen hiánya miatt éreztek.